

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 8, Sayı: 16, Eylül 2021, s. 1-23, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 8, Issue 16, September 2021, pp. 1-23

Araştırma Makalesi/Research Article

MAMURETÜLAZİZ'DE KAPUÇINLER VE FRANSIZ KURUMLARI

Capuchines And French Institutions In Mamuretulaziz

Ünal TAŞKIN*

Geliş/Received: 18.08.2021

Kabul/Accepted: 19.10.2021

Öz

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti topraklarında, yabancı devletlerin himayesinde pek çok kurum oluşturulmuştur. Bu kurumlar, Osmanlı tebaası olan gayrimüslim vatandaşlar üzerinden eğitim ve kültür hizmetleri yaparken aynı zamanda misyonerlik faaliyeti de yürütmüştür. Dönemi itibarıyla Anadolu'daki önemli merkezlerden biri olan Harput, bu kurumların çokça açıldığı yerlerden biri idi. Vilayette Amerikan, Fransız ve Alman devletlerinin desteklediği kurumlar vücuda getirilmişti. Bu çalışmada Mamuretülaziz Vilayeti'nde faaliyet yürüten Kapuçin rahipleri ve Fransız kurumları hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Mamuretülaziz, Fransız, Kapuçin

Abstract

In the 19th century, many institutions were established on the territory of the Ottoman Empire under the protection of foreign states. While these institutions provided educational and cultural services to non-Muslim citizens who were Ottoman subjects, they also carried out missionary activities. Harput, which was one of the important centers in Anatolia as of its period, was one of the places where these institutions were opened a lot. Institutions supported by the American, French and German states were established in the province. In this study, information will be given about the Capuchin priests and French institutions operating in the Mamuretulaziz Province.

Keywords: Mamuretulaziz, French, Capuchin

Giriş

Fransızların Osmanlı ülkesinde eğitim alanında kurumsal faaliyetleri 1583 yılında açılan Saint Benoit ile başlamaktadır¹. Esasen bu kurum XIX.

*Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, unaltaskin@hotmail.com, ORCID 0000-0002-0383-1657

yüzyılda Osmanlı coğrafyasında var olmaya başlayan diğer misyoner teşkilatları ile Fransız kurumlarının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminden itibaren yabancı ülkelere verilen kapitülasyonlar ve ikili antlaşmalar, ülke içerisinde muhtelif dönemlerde ve yerlerde yabancı devletler menşeli bazı tarikatların ihdas ettikleri kurumları beraberinde getirmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda değişen dengeler ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi inkıraz, memleketin her yerinde azınlık temsiliyeti veya dini grupların savunulması adına oluşturulmuş çeşitli dini eğitim kurumlarının ortaya çıktığı bir dönemi ifade eder. Bu durumun ortaya çıkmasında Tanzimat ve Islahat fermanlarının da etkisinin olduğunu unutmamak gerekir². Burada temel mesele *Himaye* kavramı üzerinden izah edilebilir³. Osmanlı topraklarında faaliyet yürütmeye başlayan bu misyon istasyonları, ruhbanların kontrolünde fakat ilgili devletlerin koruması altında bulunuyordu. Çoğunlukla satın alma yoluyla edinilen haneler, bir süre sonra, içinde mabet ve mekteplerin olduğu meskenler haline getiriliyordu. Zira rahipler nezdinde *ilk misyoner okuldur* anlayışı doğrultusunda okullaşma kıymete haiz bir faaliyet olarak görülüyordu.

Tarihin her döneminde kişilere verilmek istenilen bilginin veya oluşturulmaya çalışılan tavır, davranış ve düşünüşün aktarımı yalnızca eğitim ile mümkün olabilmiştir. Bu doğrultuda yürütülen faaliyetlerin sistematik bir şekilde olması kalıcı etkiye sahip bir sonuç ortaya koyabildiğinden, aile gibi bu faaliyetin samimi ve yaşam tarzı olarak sunulduğu ortamların veya eğitimin yapıldığı mabet ve mektep gibi mekânların ne kadar önemli olduğu açıktır. Eğitimin bir yönden dini amaçlar taşıdığı hatırda tutulursa, dinlerin kendilerini anlatma, müntesip edinme ve dahası tebliğ'e dayalı olarak taraftar bulma gayreti, mekânsal olarak faaliyet yürütmenin önünü açmış gibi görünmektedir. Klasik devirlerde bu mekânlar genel itibarıyla cami, tekke, zaviye, kilise, şapel, havra, tapınak vs. yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. XIX. yüzyıldan itibaren ise teşkilatlı yapıya sahip, kendi kuralları, kadroları ve müfredatları olan mekânlar, dünyanın farklı coğrafyalarında oluşturulmaya, çoğalmaya ve yayılmaya başlamıştır.

¹ Fransız kurumları ile ilgili genel bir tarihçe için bkz. Ekrem Aksoy, "Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Fransız Okulları", *Synergies Turquie*, n° 8 – 2015, p. 29-46.

² Islahat Fermanı'nın eğitim açısından değerlendirilmesi için bkz. Mehmet Yıldız, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Siyasi Metinleri*, Ankara, 2015, s. 39-46.

³ Himaye için bkz. Şerife Yorulmaz, "Osmanlı Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl-20. Yüzyıl Başları)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, s. 702-707.

Bu bakımdan XIX. yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti'nin her yerinde, önce hanelerde başlayan sonra arazi ve toprak edinimiyle inşa edilmiş, planlı okul binaları, mabetler ve yetimhanelerle yürütülen eğitim ve kültür faaliyetleri kurumsal bir hüviyet kazanmıştır. Mamuretülaziz Vilayeti'ni de bundan ayrı düşünemeyiz. Öncelikle hanelerde başlayan faaliyetler sonradan hizmet alanına göre değişen ve zamanının çağdaş binaları olarak kabul edilen yerlerde devam etmiştir. Vilayette Harput, Mezre ve Malatya gibi büyük yerleşim yerlerinin yanı sıra Kuyulu, Bizmişen, Sürsürü ve Hüseyinik köylerinde de Fransız mektebi ve mabedi kabul edilebilecek yerler, Kapuçin rahipleri tarafından tesis edilmiştir.

Okullar

Fransızlar Harput'u 1850'li yıllarda ziyaret etmeye ve saha çalışması yapmaya başlamış bulunuyorlardı. Bu ziyaretleri esnasında kendileri ile alakalı gelişebilecek durumlara karşı, Fransa Hükümeti Harput'a bir konsolos vekili tayin etmeyi uygun görmüş ve 1859'da Mösyö George Mill görevlendirilmiştir⁴. 1860'ta kurumsal bir hüviyet kazandığı anlaşılan Fransız konsolosluğuna, Fransız bayrağı çekilmiş⁵ hatta bölgedeki bazı Hıristiyanların kendilerini Rus vatandaşı gibi gösterme gayretlerine, konsolosluk belgeleri tasdik ederek destek olmuştur⁶. Zaten ilerleyen yıllarda (1867) Rus vatandaşı kabul edilenlerin işlerine Fransız konsolosluğu resmen bakmaya başlamıştır⁷. Fransız konsolosluğunun başka bir Avrupalı devlet ile irtibatlı olması Rusya ile sınırlı değildir. Sonraki yıllarda, yani artık Kapuçin⁸ misyonu vücut bulduktan sonra, Harput'ta görev yapacak olan İngiliz konsolos vekilinin de ilk uğradığı yer burası olmuştur. Rahiplere ait hanelerden biri İngiliz konsolos vekiline kiralanmış ancak vekil bu haneyi beğenmediğinden başka bir yere yerleşmiştir⁹. 1868 yılında ise Fransızlar Harput'ta işlerini takip eden konsolos vekilleri ölünce yerine Osmanlı

⁴ BOA, İ.HR., 172-9321.

⁵ BOA, HR.MKT., 345-35.

⁶ BOA, HR.MKT., 398-79.

⁷ BOA, HR.MKT., 628-101.

⁸ Kapuçin veya Kapusenler (Fratres Minores Capucinatorum), Katolik kilisesine bağlı Fransisken tarikatının bir koludur. 1520 yılında Matteo da Bascio adlı bir Fransisken müridi tarafından kurulmuştur. Matteo, Aziz Fransis gibi inzivaya çekilip günahların affı için acı çekerek yaşanması gerektiğini savunduğu için, kilise tarafından baskı altında tutulmuştur. Bu sebepten kendisi gibi düşünenlerle kiliseden ayrılıp Camaldoli Manastırı'nda Benedikten keşişlerinin yanına sığınmışlardır. Keşişlere minnettarlıklarını göstermek için onların giydikleri kapşonlu cübbeleri giymeye başlamışlar ve giydikleri bu kıyafete istinaden İtalyanca da kapşon anlamına gelen capuccio kelimesi kendilerine ad olmuştur. Bunlar Fransiskenlerin alt kolu ve Küçük Keşiş Biraderler (Fratres Minores) olarak biliniyorlardı. 1538'de ise Azize Clare tarafından kapusenlerin kadın kolu kuruldu.

⁹ BOA, HR.TH., 206-77.

vatandaşı olan Petro adlı birini tayin edecek kadar ileri gitmişler fakat bu durum kanuna aykırı olduğundan kabul görmemiştir¹⁰. Dolayısıyla Fransızlar, bu yıllarda Harput ve çevresinde temsil kabiliyetini ikame etmiş bulunuyorlardı. Bundan sonra ise artık uygun zamanın geldiğine kanaat getirmiş olacaklar ki, rahipler vasıtasıyla mülk edinmeye başlamışlardır.

XIII. yüzyıldan beri Mezopotamya bölgesinde misyonerliği destekleyen Papalık, önemli sayılabilecek başarılar elde etmiş ve Doğu kiliselerini Papalıkla uyum içerisine sokmak en önemli politika olarak belirmişti. Bu amaçla oluşturulan komisyonlar ve toplanan konsillerin temel meselesi *Kilise Birliği*'ni sağlamak ve *Katolik Evrenselliği*'ni güçlendirmektir¹¹. Papalığın bu çalışmaları sonucu bölgedeki vilayet merkezlerine rahipler akın etmeye başladılar. İspanya kökenli Kapuçinler 1841 yılında Diyarbakır'a gelmiş bulunuyordu¹². İlerleyen yıllarda Urfa ve Mardin'de faaliyet alanı bulan bu rahipler daha sonra bölgenin diğer kentlerine dağıldılar. 1870 yılında, o sırada Mardin'de bulunan Abuna Padre Angelo Villarubia adlı bir Kapuçin rahibi beraberinde Bernardino, Adriano ve Crispino adlı rahiplerle Harput'a gelmiştir¹³. Rahip Angelo, bu yıl, içinde ağaçları ve suyu olan bir hane satın alarak faaliyete başlamıştır. Satın alınan arazilerin bu dönemde vergilendirilmesi ile ilgili bir tartışmanın olduğu da görülmektedir¹⁴. Bu durum sonraki yıllarda bir sorun olarak karşımıza çıkacaktır. Satın alınan hanede Kapuçin rahiplerinin bir mektep tesis edip faaliyete başlamaları çok gecikmemiştir. Ancak kurulan bu mektebin 1886 yılında mühürlendiğini biliyoruz. Bununla ilgili bir şikâyet yazısını Fransa Sefaretine gönderen Bertran, duruma müdahale edilmesini talep ediyordu¹⁵. Mektebin daha sonra ne zaman yeniden faaliyete başladığı açık değilse de, gayri resmi olarak faaliyet yürüttüğü ilerleyen yıllardaki belgelerden anlaşılmaktadır. Zira rahiplerin uhdelerinde olan bina, hane olarak görünmektedir. Diğer yandan 1895 yılında, vilayet merkezinde Fransızca bilen bir muhasebe memuruna ihtiyaç duyulduğunu görüyoruz¹⁶. Bu durumun Fransız misyonunun muh-

¹⁰ BOA, HR.MKT., 635-99.

¹¹ Papalığın faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Ahmet Türkan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye Vatikan İlişkileri", *İMAD*, 4/1, 2019, s. 123-158.

¹² Mehmet Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Katolik Misyonerliğin Karakteristik Çizgileri", *XV. Türk Tarih Kongresi Ankara 11-15 Eylül 2006 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.IV-II. Kısım, Ankara, 2010, 1503-1504.

¹³ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, İstanbul, 1959, s. 93-94.

¹⁴ BOA, HR.MKT., 839-15.

¹⁵ BOA, DH.MKT., 1370-52; BOA, HR.HMŞ.İŞO., 158-69; BOA, DH.MKT., 1383-108.

¹⁶ BOA, ŞD., 2657-23.

temel etkisinden kaynaklandığını düşünmek tek başına yetersiz fakat pek yanlış olmasa gerektir.

1901 yılında Rahip Angelo'nun satın aldığı yerde 5 hane ve 4 guruş vergili bir bahçe bulunuyordu. Haneler birbirine bitişik olduğundan birleştirilerek rahiplerin ikametlerine ve 2 oda ise kız öğrencilerin eğitimine ayrılmıştı. Her ne kadar toplam 11 yıllık vergi borçları olduğu görünse de, kız çocuklarının okutulduğu kısım ile ilgili, maarif idaresinden izinleri olduğunu öne sürmüşler ve vergiyi bu sebepten ödemediklerini beyan etmişlerdir¹⁷. Zaten bu yılın Kasım ayında Fransa ile gerginliğe sebep olan ve Midilli Adası'na Fransız askerinin çıkarma yapmasıyla sonuçlanan Lorando-Tabini meselesi yüzünden, Osmanlı Devleti kendi topraklarında bulunan ve çoğu ruhsatsız faaliyet gösteren Fransız kurumlarının mevcudiyetini tanımak zorunda bırakılmıştı¹⁸. Dolayısıyla bu tarihten itibaren var olan kurumların mabet ve mektep olanların ayrımının yapılması bir zorunluluk olarak ortaya çıktı¹⁹. Zaten 1897 yılında yabancılara ait olacak açılacak mektep, kilise ve hastane gibi yerlerin nasıl ruhsata bağlanması gerektiği izah edilmiş bulunuyordu²⁰. Diğer yandan vilayette bulunan yabancı kurumların durumu ile ilgili bir araştırmanın yapılması istenmiş olacak ki, buna göre Mamuretülaziz'de (Mezre'de) askeri kışla civarındaki mektep dışındaki kurumların Hıristiyan mahallelerinde olduğu ve öğrencilerin tamamının Hıristiyanlardan (Ermeni) oluştuğu görülmüştür²¹.

Bahsedilen bu hanenin rahiplerin iskân yeri ve mektep olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira Kapuçin rahipleri, 1903 yılında, mektep olarak kullanılan hane harap hale geldiğinden yıkılarak yerine yeniden bir mektep yapılması için izin talebinde bulunmuşlardır. Yeniden inşa edilecek olan mektep, Harput Gürcübey Mahallesi'nde 1 numarada kayıtlı arsa üzerinde, 12 metre genişliğinde, 16 metre uzunluğunda ve 9 metre yüksekliğinde olacaktır. Yapımında herhangi bir mahzurun görülmediği mektebin inşa masrafları da rahipler tarafından karşılanacaktı²². Fransa müesseselerinin bulunduğu 1 numaralı defterde de kayıtlı olan bu yerde²³ inşa edilecek olan

¹⁷ BOA, DH. TMIK.M., 109-64.

¹⁸ Tülün Taş, 19. Yüzyılda Anadolu'da Katolik Misyonerlerin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri, 2006, s. 70-72.

¹⁹ BOA, BEO, 1857-139213.

²⁰ BOA, MV., 95-6.

²¹ BOA, DH.ŞFR., 280-138.

²² BOA, ŞD., 1486-22; BOA, Y.A.RES., 123-28; BOA, DH.MKT., 862-88.

²³ Fransız müesseselerin bulunduğu 1 nolu defterde bahsedilen yerin kayıtlı olup olmadığı kontrol edilerek karar verilmiştir. (BOA, DH.ŞFR., 271-78.)

mektebin yapımı için gerekli izinler verilmiş²⁴, inşasının bitiminde ruhsata bağlanması istenmiştir²⁵. Ancak Kapuçin rahiplerinin Eylül 1904'te belediyeye resmi ruhsat itasına muvafakat etmedikleri anlaşılmaktadır²⁶.

Resim-1: Gürcübey Mahallesi'nde yeniden inşa edilecek olan mektebin planı. (BOA, Y.A.RES., 123-28)

²⁴ BOA, HR.TH., 303-68; BOA, İ.AZN., 55-48; BOA, BEO, 2350-176204.

²⁵ BOA, MF.MKT., 789-33.

²⁶ BOA, DH.ŞFR., 332-89.

1890-1905 yılları arasında Kapuçin rahipleri, Harput Gürcübey Mahallesi'nde 3.500, 40.000, 8.000 ve 5.000 guruşluk bedellerle haneler satın almış ve buna bağlı olarak 1909 yılında yeni yapı izinleri için müracaatta bulunmuşlardır. Mevcut manastırın dar, mektebin ise harap olmasını gerekçe göstererek; manastıra ek bina, mektebin ise yıkılarak yeniden inşasını talep etmişlerdir²⁷. Manastıra ilaveten yapılacak bina, 23 metre uzunluğunda, 11 metre genişliğinde ve 12 metre yüksekliğinde; kız mektebi olarak kullanılan bina ise tamir ve ilavelerle 30 metre uzunluğunda, 14 metre genişliğinde ve 11 metre yüksekliğinde olacak, masraflar rahipler tarafından karşılanacaktı. İnşa edilecek binaların keşf ve tahkikatı için Harput belediye reisinin başkanlığında olmak üzere idare ve belediye azasından bir komisyon görevlendirilmiş ve hazırladıkları raporda mektep ve manastırın inşasında bir mahzur olmadığı kanaatine varılmıştır. Ancak bir çekince olarak 30-40 yıl önce inşa edilen mevcut manastırın Kale Meydanı'na 48 arşın mesafede olduğu, bu meydanın Hıristiyan mahallesi ile Müslüman mahallesini ayırdığı ve meydanın diğer tarafında ise Kale Meydanı Cami-i Şerifi'nin olduğu eklenmiştir²⁸.

Yapılacak bu binaların ruhsatlandırılması için ise rahiplerin hükümete başvurup cemaatlerini tasdik ettirmeleri²⁹, ruhsatın da rahipler namına çıkarılması istenmiştir³⁰. 1899 yılındaki bir belgeden ruhsatın verildiğini anlıyoruz³¹. Kapuçin rahiplerinin cemaatlerini tasdik ettirmede ağır davranmaları, meselenin yanlış yorumlanmasına ve inşa faaliyetinin engellenmesine yol açmış olacak ki, hükümet inşaata engel olunmamasını yalnız sened-i hakani verileceği sırada cemiyetin tasdik edilip edilmediğine bakılmasını istemiştir³². Hükümet tarafından tasdik edilmeyen kurumların vergiden muaf tutulamayacağı, gönderilen evrakların iade edildiği, bu şekilde istimlak-i emlak kanununun 2. maddesine göre Kapuçin rahiplerinin uhdelerinde bulunan haneler gibi mükellef olacakları belirtilmiştir³³. Yani Kapuçin rahiplerinin Osmanlı Devleti'nde faaliyet yürütebilmeleri için hükümete müracaatla ilmuhaber almaları gerekiyordu.

²⁷ BOA, İ.HR., 420-4.

²⁸ BOA, ŞD., 1494-26.

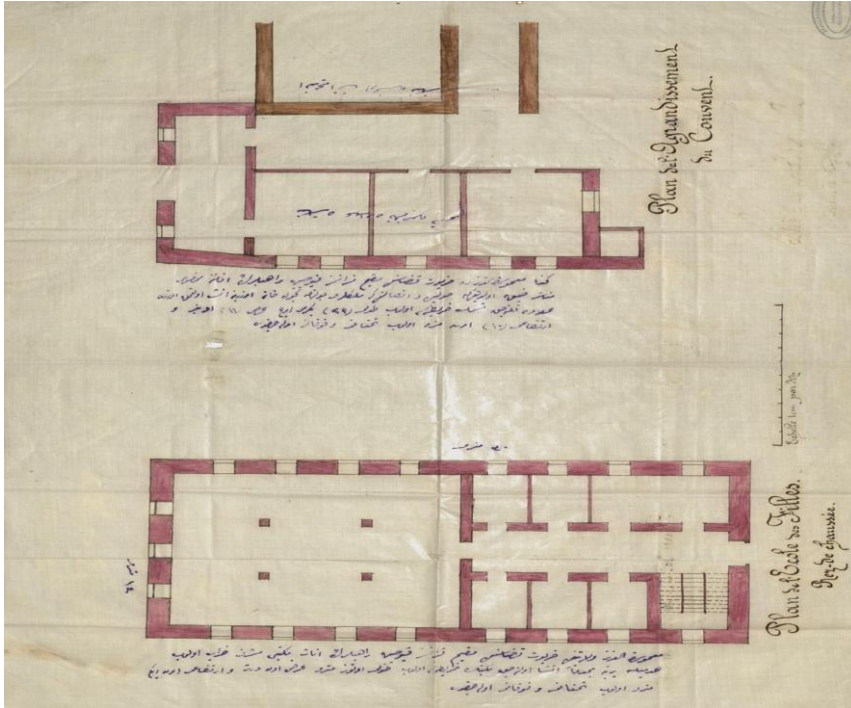
²⁹ BOA, BEO, 3666-274949; BOA, HR.İD., 1802-8; BOA, DH.İD., 132-8.

³⁰ BOA, ŞD., 1494-19.

³¹ BOA, İ.HUS., 77-53.

³² BOA, ŞD., 1495-11.

³³ BOA, ŞD., 442-15; BOA, HR.İD., 1802-9

Resim-2: Manastıra Eklenecek Yer İle Yeniden Yapılacak Kız Mektebinin Planı (BOA, İ.HR., 420-4.)

Resim-3: Harput Gürcübey Mahallesi Kapuçinlerin Kilisesi ve Okulu
(Erişim: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar-ii-boeluem.html>. Erişim Tarihi: 13.06.2021)

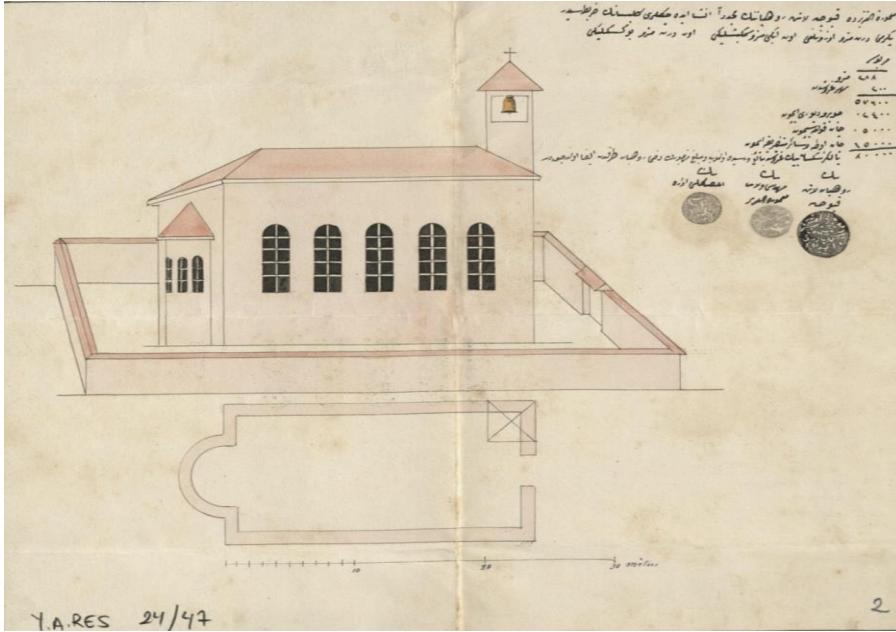
Resim-4: Harput Kalesi Civarında Kapuçinlerin Kilisesi ve Okulu

(Erişim: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar-ii-boeluem.html>. Erişim Tarihi: 13.06.2021)

Diğer yandan Mamuratülaziz'in Mezre olarak adlandırılan yerinde de aynı yıllarda arsa ve ev satın alan Kapuçinler, faaliyet alanlarını genişletmeye başlamışlardı. Mezre'de satın alınan arazi içerisinde Kapuçin rahiplerinin ikamet alanları, 30 çocuğun eğitildiği bir mektep ve ayin icra edilen küçük bir mabet bulunmaktaydı. Kapuçin cemaati mevcut arazi ve binanın ihtiyaçlarını karşılamadığını düşünmüş olacak ki, 1884 yılında arazi üzerine küçük bir kilise inşa etmek için izin talebinde bulunmuştur. İnşası düşünülen kilise 24 metre uzunluğunda 12 metre genişliğinde ve 14 metre yüksekliğinde olacaktı. Kilise inşa edilecek arazinin Müslüman mahallesinde olması, askeri kışla ve talimhaneye yakın bulunması (60 metre kadar), ayrıca cemaat üyelerinin hizmetçi ve bahçıvanlar dâhil olmak üzere 8-10 hane (toplam 21 kişi) olması dikkat çekici unsurlar olarak görünmektedir. Yine yapılan tahkikat çerçevesinde inşası düşünülen kilisenin kâgir olacağı, kilise yapılacak arazinin etrafının duvarla çevrili olduğu, batısında Hako (Hafı) adlı yer ile Kesrik ve İğiki köylerine giden yol, diğer tarafında ise Hüseyin köyüne ve diğer kaza mahallelerine giden yolun olduğu anlaşılmıştır. Meclis-i İdare azasından Agop Efendi ve vilayet mühendisi tarafından keşf olunan kilisenin haritası çıkarılmış ve Müslüman mahallesinde olmasından başka bir mahzuru olmadığı kanaatine varılmıştır. Yine bu yıl içerisinde daha önce mabet olarak kullandıkları yere, cemaatin bir çan eklediğini de belirtelim³⁴. Kışla civarındaki bu okul, Pazar günleri ve resmi günlerde Fransız bayrağı çekme

³⁴ BOA, ŞD., 2481-18; BOA, Y.A.RES., 24-47.

hakkına da sahipti. Ancak misyon içindeki hanelerin bunu yapması uygun görülüyordu³⁵.

Resim-5: Mezre'de Yapılacak kilisenin planı (BOA, Y.A.RES., 24-47.)

1885 yılı itibarıyla kiliseyi inşa izni alan Kapuçin cemaati, 1890 yılına kadar masrafları karşılayacak kaynak bulamadıklarından, inşaata başlayamamışlar, mevcut binalarında faaliyetlerini yürütmeye devam etmişlerdir³⁶. Ancak bu durum başka bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Şöyle ki, kilise manastır, mabet benzeri yerlerden vergi alınmadığından, Kapuçin cemaati kilise inşa izni aldıklarını ileri sürerek mevcut binaların vergisini ödememiştir. Rahip Crispino'nun vergiden muaf tutulmaları yönündeki istidasına karşılık, bahsi geçen yerin henüz ev olduğu ve vergisinin verilmesi gerektiği, benzer uygulamanın Antep'te de yapıldığı belirtilmiştir³⁷. Fakat bu durum çözülememiş ve Diyarbakır'da bulunan Fransa Viskonsolosunun da müdahil olmasıyla süreç uzamıştır³⁸. Takiben Kapuçin cemaati vergiden muaf tutulmaları ısrarını yinelediği gibi mevcut yeri tamir etmek için ruhsat talebinde dahi bulunmuştur. Ancak bu talep Mamuretülaziz valiliği tarafından

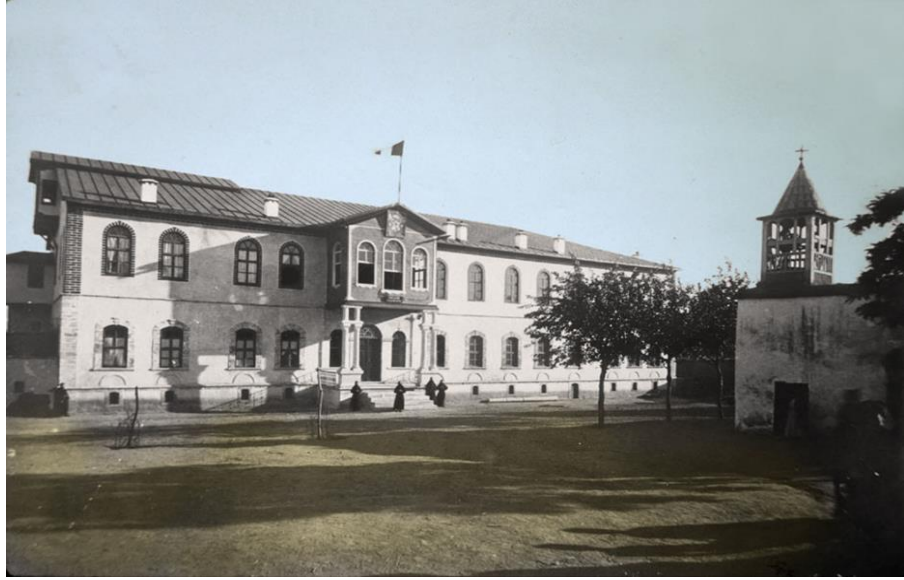
³⁵ BOA, BEO, 2342-175612; BOA, BEO, 2357-176764.

³⁶ BOA, HR.TH., 102-25.

³⁷ BOA, DH.MKT., 1702-24; BOA, DH.MKT., 1707-125.

³⁸ BOA, ŞD., 1467-15.

uygun görülmemiştir. Zira vergi verilmeden böyle bir ruhsatın verilmesinin kanunen mümkün olmadığı belirtilmiştir³⁹.

Resim-6: Mezre (Mamuratülaziz) Kapuçin Kilisesi ve Okulu

(Erişim: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar-ii-boeluem.html>. Erişim Tarihi: 13.06.2021)

1895'te de bu meselenin hala tartışıldığı görülmektedir. Fransız misyonu, kilisede görevli ruhbanın ikametgâhı olarak kullanılan hanenin kilisenin bir parçası olduğundan vergilendirilmemesi gerektiği tezini savunmaya devam etmiştir. Rahipler, bahsi geçen hane dışında misyonun sahip olduğu diğer iki hane ve duvar ile çevrili bir bahçe için düzenli olarak vergilerini verdiklerini beyan etmişlerdir. Rahiplerin üzerinde durduğu bir diğer mesele ise, daha evvel yapılan emlak tahriri sırasında ikametgâhlarını içeren hanenin vergiye tabi emlak sırasına sehven kaydedilmiş olma halidir. Dolayısıyla bu durumun düzeltilerek bahse konu hanenin vergiye tabi emlak kaydının düzeltilmesini ve muafiyet sağlanmasını talep etmişlerdir⁴⁰. Buna karşılık Osmanlı makamlarınca hanenin vergisinin ne kadar olduğu sorulmuş⁴¹ ve yapılan araştırmada, Kapuçin rahiplerinin ikamet etmekte oldukları hanenin önceden de vergiye tabi olmasından dolayı emlak tahriri sırasında yine öyle kaydedildiği ve bu hanenin yanında müstemilattan kabul

³⁹ BOA, BEO, 376-28140.

⁴⁰ BOA, ŞD., 1469-16.

⁴¹ BOA, BEO, 551-41300.

edilen binaları ise kendilerince gayri resmi olarak kilise yaptıkları anlaşıl-
mıştır. Kilise olarak gösterilen yerin resmi ruhsatı olmadığından buranın
mabet kabul edilemeyeceği de belirtilmiştir. Ek olarak, 1885 yılında yeniden
bir kilise yapımı izni verilmiş olsa da, kilisenin bu tarih itibarıyla (1895)
henüz yapılmadığı, ileride yapılsa bile vergiden muaf tutulması istenen hane
ve bahçenin, bu kilisenin müstemilatı kabul edilemeyeceğinden⁴², verginin
alınmasının gerekliliği beyan edilmiştir⁴³. Son olarak 1896 yılı Temmuz
ayında, kiliseler ve kilise hizmetinde bulunan rahiplerin ikametine mahsus
hane ve müstemilatı emlak vergisinden muaf tutulur kaidesine göre, Fransız
misyonunun iddiaları kabul görmüş ve mevzu bahis hane ile bahçesi
vergidен muaf tutulmuştur. Diğer yandan bu haneden başka iki hane ve bir
parça bahçe için zaten vergilerini ödedikleri belirtilerek daha önce tamir için
yapılan izin müracaatı da kabul edilmiştir⁴⁴. Ayrıca rahipler, sahip oldukları
haneler dışında çeşitli sebze ve meyve yetiştirmekte oldukları yaklaşık 20
dönümlük bağ ve bahçelerinden elde edilen ürünlerin öşrünü de ödemiyo-
lardı⁴⁵. Rahipler, Aşar nizamnamesinin ikinci maddesine göre, öşre tabi
yerler arasında olan bağ ve bahçelerinden elde ettikleri ürünleri bir önceki yıl
(1897) sattıklarından, onun öşrünü verdiklerini fakat 1898 yılı için sadece
kendi ihtiyaçlarını karşılamak adına üretim yaptıklarını beyan ederek bu
yılın vergisini vermeye yanaşmamışlardır. Zaten bir müddetten beri ver-
meleri gereken 300 guruşluk öşrü erteledikleri, bu kez ise veremeyeceklerini
bildirmelerine rağmen öşrün ödenmesi gerektiği kendilerine tebliğ edil-
miştir⁴⁶. Ayrıca yerel yönetimin bu vergiyi rahiplerden almaları için gerekli
muamelenin yapılması yönünde bir irade ortaya çıkmıştır⁴⁷. Ancak bu hadise
de diğer vergi meselesinde olduğu gibi uzamıştır. Zira 1900 yılı itibarıyla
rahiplerin hala bu konuda ikaz edildiklerini görüyoruz⁴⁸.

Harput ve Mezre'deki kurumların yanı sıra 1870'li yıllarda Kapuçin
rahiplerinin Malatya sancağında bulduklarına dair işaretler bulunmaktadır.
Mesela 1873 yılında Padre Nikola adlı bir rahibin Fransa sefaretine gönder-
diği telgrafla, bir davasının olduğu ve ora mutasarrıfının, hasmına karşı
tarafgir davrandığı bildirilmiştir⁴⁹. Dolayısıyla Harput ile hemen hemen aynı
tarihlerde Malatya sancağında da Kapuçin rahiplerinin faaliyet yürüttükleri
anlaşılmaktadır.

⁴² BOA, BEO, 555-41604.

⁴³ BOA, BEO, 672-50376; BOA, HR.İD., 2023-4.

⁴⁴ BOA, HR.TH., 177-67; BOA, BEO, 810-60711.

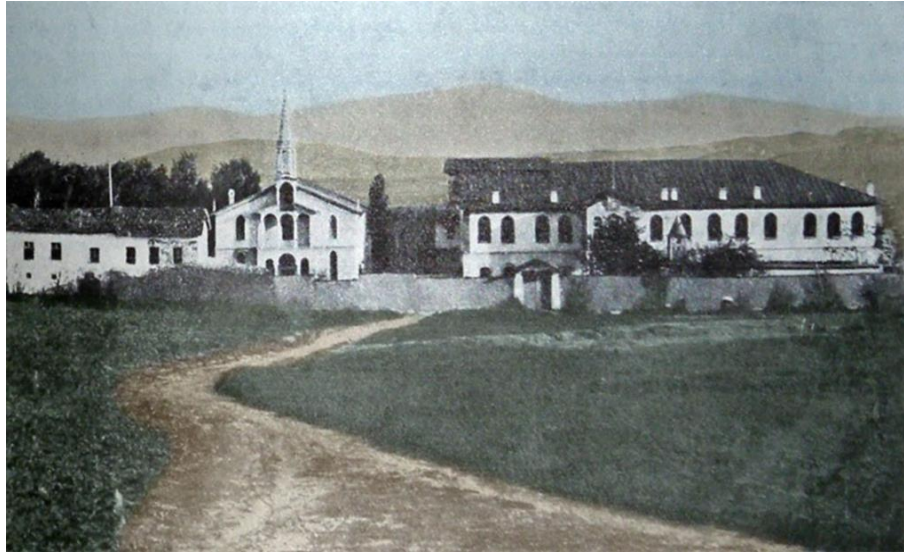
⁴⁵ BOA, HR.H., 439-21.

⁴⁶ BOA, HR.TH., 210-57.

⁴⁷ BOA, HR.TH., 216-21; BOA, HR.TH., 232-9; BOA, HR.TH., 234-76.

⁴⁸ BOA, HR.TH., 239-71; BOA, HR.TH., 247-8.

⁴⁹ BOA, HR.MKT., 784-22.

Resim-7: Mezre (Mamuretülaziz) Kapuçin Kız Mektebi ve Kilisesi

(Erişim: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar-ii-boeluem.html>. Erişim Tarihi: 13.06.2021)

Malatya’da kurumsal olarak ne zamandan beri faaliyet yürüttükleri hakkında bilgimiz olmamasına karşın, mektep olarak kullanılan hanenin Tek Çeşme Mahallesi’nde olduğunu biliyoruz. Bu misyon, hayrathane, kilise, mektep ve mesken olarak adlandırılan yerlerin bir arada olduğu bir daireden ibaretti. 1895 Ermeni hadiselerinde zarar gören yapının yeniden yapılması için izin çıkmış ve keşfi yapıлып masrafı çıkarılmıştır. Toplam 48.213,48 guruşa mal olacak yapının tahtanı 4 ve fevkani 5 odadan oluşan hizmet alanları vardı. Tahtani kısmı için belediyeden ruhsat alınmasına rağmen fevkani kısım ruhsatsız olarak yapılmıştır⁵⁰.

Vilayet ve kasaba merkezleri dışında birkaç köyde daha rahiplerin faaliyet yürüttükleri ve çeşitli mülkler edinerek bunları mektep, kilise ve mesken olarak kullandıkları görülmektedir. Mamuretülaziz’e bağlı Kuyulu, Bizmişen, Sürsürü ve Hüseyin köyleri, bu rahiplerin faaliyet alanları içindedir. Merkez vilayetteki kadar geniş alanlar içermeyen bu mülkler, Rahip Angelo ve Bernardiyos zamanından beri edinilmiş yerlerdir. Bizmişen köyünde bir hane ile samanlık, Kuyulu köyünde bir hanenin yarı hissesi ve Sürsürü köyünde bir hane rahiplerin namına kaydedilmiştir. Bu köylerin tamamında bulunan ve mesken, mektep ve kilise olarak nitelendirilen yerler aslında bir haneden başka bir yer değildir. Bu haneler, üç veya dört odalı yerlerdir. Sadece Sürsürü köyündeki hane tek odalı ve kerpiçten mamul bir

⁵⁰ BOA, ŞD., 1478-13.

yer idi. Dolayısıyla bir odasında çocuk okutturulduğu için mektep, bir odasında ibadet edildiği için mabet veya kilise, bir odasında da rahipler kaldığı için mesken olarak adlandırılıyordu. 1895 Ermeni olaylarında bu köylerdeki yapılardan Kuyulu ve Bizmişen'dekiler zarar gördüğünden, rahiplerin ianesiyle yeniden yapılmış, Sürsürü'deki hanenin inşasına lüzum duyulmamış, Hüseyinik'teki ise az zarar gördüğü için tamir edilmiştir⁵¹.

Resim-4: Malatya'da Kapuçin Rahiplerine Ait Olduğu Söylenen Okul
(Hasan Yılmaz, Malatya Sancağı ve Çevresinde Ermeni Olayları (1890-1895),
Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
2007, s. 124.)

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte, Kapuçin rahiplerinin müesseselerine el konulmuş⁵² ve rahipler ülke dışına çıkarılmaya başlanmıştır⁵³. 26 Kasım 1914 yılında Kapuçin rahibi Rafael, hükümete yazdığı yazısında Mamuretülaziz, Harput ve Malatya'da sahip oldukları mülklerin Fransa himayesinde görünse de aslında Papa'nın

⁵¹ BOA, İ.HUS., 77-53; BOA, Y.A.HUS., 400-96.

⁵² BOA, DH.ŞFR., 451-47.

⁵³ BOA, DH.ŞFR., 449-92.

himayesinde olduğunu ve Osmanlı Hükümeti'nin Papa'ya karşı mesul olacağını vurgulayarak ülkeden ayrılmıştır⁵⁴.

1916 yılında Fransa ile yapılan anlaşmaya göre, Mamuratülaziz vilayetinde toplam 9 tane Fransız kurumunun olduğu görülmektedir. Harput, Mezre ve Malatya'da 2, Bizmişen, Kuyulu ve Hüseyin köylerinde ise 1 okul vardı. Harput'ta Kapuçin manastırı, kilisesi ve okulları ile Fransisken manastırı ve okulu; Mezre'de Kapuçin manastırı, kilisesi, koleji ve yetimhanesi ile Fransisken manastırı ve yetimhanesi; Malatya'da Kapuçin manastırı, şapeli ve yetimhanesi ile Fransisken yetimhanesi; Bizmişen, Kuyulu ve Hüseyin köylerinde ise Kapuçin manastırı, şapeli ve okulu bulunuyordu⁵⁵.

Savaştan dolayı ilan edilen seferberlik yıllarında Mezre'de bulunan Fransız mektebi askeri hastaneye dönüştürüldüğünden tahliye edilmiştir⁵⁶. Bu mektep zaten önceki yıllarda da kısmen hastane olarak kullanılmıştır. Ermeni olayları sırasında yaralanan kadınların tedavisi için mektebin bir kısmı hastane olarak düzenlenmiş ve hizmet vermiştir. Bu hizmetlerinden dolayı bir miktar atıyye-i seniyyenin de (Sultan hediyesi) rahiplere verilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁷. Rahipler halihazırda Rahip Angelo'dan beri, ki kendisi de tıp ilminden anlardı, ilahiyat eğitiminin yanı sıra hekimlik de öğrenirlerdi⁵⁸. Sadece Kapuçin rahipleri değil genel itibarıyla misyonerler, hekimlik ve sağlık sorunlarını çözme konusundaki hünerleri sayesinde, pek çok yerde itibar görürlerdi. Hatta böyle bir durumun bir misyoner için çok iyi bir fırsat olduğu kabul edilirdi⁵⁹.

Mektebin hastaneye dönüştürülmesi ve Fransız tebaasından olanların ülke dışına çıkarılması ile 1918 yılı itibarıyla Mamuretülaziz vilayetinde Bertran adlı kişi dışında artık Fransız tebaasından kimse kalmamıştır⁶⁰.

⁵⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb., 5-9. Benzer bir yazıyı İstanbul'daki papalık vekili de hükümete yazarak Osmanlı coğrafyasındaki Fransız kurumları ile ilgili gerekli düzenlemelerin yapılmasını talep etmiştir. A. Türkan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye Vatikan İlişkileri", s. 137-138.

⁵⁵ BOA, HR.HMŞ.İŞO., 144-3.

⁵⁶ BOA, DH.ŞFR., 93-314; BOA, DH.ŞFR., 603-100.

⁵⁷ BOA, DH.MKT., 2255-67; BOA, DH.MKT., 2299-34; BOA, BEO, 1801-135061; BOA, DH.TMIK.M., 1-100; BOA, A}MKT.MHM., 658-9.

⁵⁸ İ. Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, s. 94.

⁵⁹ XVIII. yüzyılın ilk yarısında Erzurum'u ziyaret eden Peder Monier, Erzurum'daki veba salgınında, tedavi ve ilaç desteği sağladıkları için herkesin Tanrı'ya ve kiliseye şükrettiğini aktarmaktadır. Haktan Birsal, "Peder Monier'in Gözlemleri İle Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2013, s. 114.

⁶⁰ BOA, DH.EUM.5.Şb., 85-10; BOA, DH.EUM.5.Şb., 66-28; BOA, DH.ŞFR., 592-45.

Müfredat ve Öğrenciler

Mezre'de faaliyet gösteren Kapuçin okulunda düzenlenen üç aylık faaliyet raporlarından öğrencilerin tahsil ettikleri dersleri görmek mümkündür. Bu raporlardan birine göre; okuldaki öğrenciler, Müdavemet, Tavır ve Hareket, Terbiye ve Nezaket, Temizlik, Say ve Gayret, Tahriri Vazife, Ezber Dersler ve Terakki olarak adlandırılan davranış dersleri alıyorlardı. Ulum-ı Diniyye, Felsefe, Ulum-ı Beyan, Edebiyat, Türkçe, Arapça, Fransızca, Ermenice, İngilizce, Tarih, Coğrafya, Tarih-i Tabii, İlm-i Hesap, Cebir, Hendese, Müselselat, Mesaha-i Arazi, Usul-i Defteri, Hikmet, Kimya, İlm-i Hayat ve Resim müfredatta bulunan diğer derslerdi⁶¹. Diğer yandan okulun müfredatında olmamasına karşın ilm-i musiki dersinin de verildiğini elde mevcut bir belgeden öğreniyoruz. Bu ders için 10-12 öğrenciden oluşan bir musiki heyeti oluşturulmuştur. Küçük mikyasta müzik aletlerinin kullanıldığı ve çeşitli parçaların taliminin yapıldığı bu dersin, müfredata eklenmesi ve uygun olmayan parçaların çalınmaması yönünde bir iradenin okul idaresine tebliğ edildiğini de söyleyelim⁶². Bu ders veya etkinlik vasıtasıyla oluşturulan bando takımı, Mezre'deki (Mamuretülaziz) Fransız kolejinin reklam yüzü gibiydi. Bando takımı önde olmak üzere bütün erkek öğrenciler muhtelif zamanlarda şehrin caddelerine çıkar ve geçiş töreni icra ederlerdi. Kolej öğrencileri lacivert forma giyer, eğitim ise muhtelit (karma) yapıydı⁶³.

Bu mekteplerden mezun olan bazı gençler Bursa İpekböcekçiliği, Suriye ve Beyrut Tıp ve Kudüs Ruhban mekteplerine gitmek için istekli oluyorlardı⁶⁴. Ayrıca öğrenciler aldıkları diplomaları tasdik ettirmekte sıkıntı yaşamıyorlardı⁶⁵. Okul veya misyon ilk kurulduğu yıllarda Hristiyan tebaadan çocukların devam ettiği bir kurum idi. Fakat sonraki yıllarda Müslümanlardan da öğrencilerin kabul edildiği olmuştur. 9 Kasım 1893 tarihli bir belgeye göre, çoğunluğu Alevi vatandaşlardan oluşan Malatya'daki Hasan Bey adlı köyden üç çocuğun yatılı olarak Latin ve Ermeni Katolik mekteplerine kaydedildiği anlaşılmıştır⁶⁶. Çocukların devamlarının önlenmesi için tedbirlerin alınması yönünde bir iradenin belirdiğini söyleyelim. Diğer yandan okulda eğitim veren Türk ve Müslüman hoca da olmuştur. Ancak bu şekilde istihdam edilen kişi genel olarak Türkçe dersleri için görevlendiriliyordu.

⁶¹ Erişim: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar-ii-boeluem.html>. Erişim Tarihi: 13.06.2021

⁶² BOA, MF.MKT., 674-18.

⁶³ İ. Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, s. 94.

⁶⁴ BOA, DH.TMIK.M., 208-15.

⁶⁵ BOA, BEO, 3166-237410.

⁶⁶ BOA, Y.PRK.UM., 28-70.

Okulda eğitim Fransızca yapılıyor, Türkçe ise Alafdarzade Mahmud Efendi tarafından ayrıca okutuluyordu⁶⁷.

Resim-4: Mezre Kapuçin Orkestrası Üyeleri 1914

(Erişim: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar-ii-boeluem.html>. Erişim Tarihi: 13.06.2021)

Resim-5: Mezre Kapuçin Koleji Orkestrası

(Erişim: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar-ii-boeluem.html>. Erişim Tarihi: 13.06.2021)

⁶⁷ İ. Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, s. 94.

Harput ve Mezre'deki okullarda 250-300 arasında öğrencinin eğitim aldığı kaynaklarda ifade edilmektedir⁶⁸. Maarif salnamelerine göre, rüştiye düzeyinde eğitim veren kısmının 1898-1904 yılları arasında 40-50 civarında öğrencisi bulunuyordu. 1899 yılı kayıtlarında ise rüştiye kısmında 27 kız öğrenci kayıtlı idi⁶⁹. 1904 yılı Fransız elçilik rakamlarına göre Harput, Mezre ve Malatya'da eğitim alan 152 öğrenci bulunuyordu⁷⁰.

Sosyal ve Adli Meseleler

1895 yılındaki Ermeni olayları sırasında Kapuçin rahipleri ve kurumları hakkında dünyada asılsız pek çok haber çıkmış ve Osmanlı Devleti bunlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. 1895 Kasım'ında Malatya'da çıkan kargaşada 4 Fransız Cizvit papazının öldürüldüğü, 4 Amerikan misyonerinin ise ortadan kaybolduğu haberi Daily Telegraph'ta çıkmıştır. Sonradan bu yalan haber tekzip edilse de, kısa bir süre sonra Fransa Sefareti, Malatya'da bulunan bir kilise ve manastırın yakıldığını, iki rahibin katledildiğini ve kalan üç rahibin ise Harput'a gitmeye çalıştığını söyleyerek durum hakkında bilgi istemiştir. Yapılan araştırmada rahiplerin öldürüldüğünün yalan olduğu, bahsedilen üç rahibi olayların olduğu günden itibaren Malatyalı Azizzade Mustafa Ağa'nın kendi konağında misafir ettiği ve rahiplerin sonradan Harput'a sağ salim vardığı anlaşılmıştır. Bu hizmetinden dolayı sonradan Mustafa Ağa'ya Fransa hükümeti tarafından gümüş liyakat madalyası verilmiş, hatta eşi Esmâ Hanım için de bir nişan verilmesi düşünülmüştür. Diğer yandan rahiplerin hanelerinin yandığı doğrudur. Yanan mektep, mabet ve hanelerin ise ruhsatsız olmak birlikte, Ermeni isyancıların halka bomba ve kurşun atıkları sırada çıkan yangın sonucu harap olduğu ortaya çıkmıştır⁷¹. Olaylar sırasında Fransız kurumlarına herhangi bir saldırının yapıp yapılmadığı tetkik edilirken⁷², bu sefer de Paris ve Viyana gazetelerinde Harput'un tamamen yandığı yönünde haberler çıkmıştır⁷³. Olaylar sırasında Harput'a giden rahipler, bir süre sonra Malatya'ya dönmüştür. Burada

⁶⁸ İ. Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, s. 95.

⁶⁹ 1316 Maarif Salnamesi, s.1176-1177; 1317 Maarif Salnamesi, s. 1376-1377; 1318 Maarif Salnamesi, s. 1550-1551; 1319 Maarif Salnamesi, s. 880-881; 1321 Maarif Salnamesi, s. 657.

⁷⁰ Şamil Mutlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 123.

⁷¹ BOA, HR.SFR.3, 436-24; BOA, HR.SFR.3, 438-60; BOA, HR.SYS., 2757-34; BOA, A}MKT.MHM., 660-30; BOA, Y.PRK.BŞK., 44-33; BOA, Y.PRK.AZL., 55-102; BOA, A}MKT.MHM., 657-35; BOA, İ.TAL., 131-42; BOA, BEO, 1077-80739; BOA, DH.MKT., 2307-67.

⁷² BOA, DH.TMIK.M., 13-58.

⁷³ BOA, Y.A.HUS., 360-14.

buldukları süre boyunca ise güvenlikleri sağlanmaya çalışılmıştır⁷⁴. Fakat Avrupa'da oluşturulan kamuoyu ve Osmanlı Devleti'ni sıkıştırma gayretleri, 1897 yılında Avusturya ve Fransa sefirlerinin, Malatya'daki Kapuçin rahiplerinin Müslümanların tehdidine maruz kaldıklarını iddia etmeleri⁷⁵ ve korunmaları gerektiğini belirtmelerini⁷⁶ engellememiştir. Ziyaretçilerden ve yerli gayrimüslimlerden alınan bilgiler doğrultusunda Fransa Sefareti kimi zaman Osmanlı Devleti'nden belirli durumlarla ilgili izahat talebinde de bulunabiliyordu. Örnek olaylardan biri Hekimhan'da bir kısım Ermeni kadınının yöre halkı tarafından alıkonulduğu iddiasıdır. Fransa Sefareti'nin bilgi talebi sonucu yapılan tahkikatta, bu kadınların muhtedi oldukları, İslam dininde kalmaya kararlı oldukları ve bir daha Katolik olmayacakları anlaşılmıştır⁷⁷. Yine Malatya'da Marhasa Haçaduryan, mutasarrıfın Ermeni mallarına el koyduğu, onları hapsediği ve ekmeğe dağıtımında zorluk çıkardığı yönünde bir şikâyeti olmuştur. Ancak yapılan tahkikatta durumun doğru olmadığı anlaşılmıştır⁷⁸. Kapuçin rahiplerinin Fransa'ya gönderilmek üzere postaneye gönderdikleri mektup ve fotoğrafların yırtıldığı iddiasının, Ermeni fesatçılarının tertibi olduğunun anlaşılması da burada zikredilebilir⁷⁹. Bu gibi şikâyetler, 1895 Ermeni hadiselerinden sonra uluslararası camiada Osmanlı Devleti'ni sıkıştırma gayretinden başka bir şey değilmiş gibi görünmektedir. Burada hemen şunu da söyleyelim ki, muhtemelen olaylarda Osmanlı hükümetinin gösterdiği iyi niyetin ve ilginin bir sonucu olarak, 1896 Nisan'ında Kapuçin Rahipleri Heyeti Ruhani Reisi Jean Antoine teşekkürlerini sultana iletmiştir⁸⁰.

Kapuçin rahipleri, muhtelif yerlerdeki misyonlarını zaman zaman ziyaret ederlerdi. Örneğin 1898 yılında Harput'a gitmek niyetinde olan Fransız vatandaşı üç rahip için konsolosluktan mürur tezkiresi talep edilmiştir⁸¹. Benzer bir seyahat maiyetleriyle birlikte Malatya'dan vilayet merkezine hareket eden rahipler için de söz konusudur⁸². Fransız kurumlarında görevli olan bir kısım eşhas ise bazı durumlarda yakın bölgelerde faaliyet yürüten kurumlarını teftiş ve muayane ile meşgul olurlardı. Mesela 1905'te Malatya'daki papaz Pierre Rebael maiyetinde birkaç kişi ile Urfa'ya gitmiş

⁷⁴ BOA, A}MKT.MHM., 658-34.

⁷⁵ BOA, A}MKT.MHM., 540-12.

⁷⁶ BOA, A}MKT.MHM., 659-25.

⁷⁷ BOA, DH.TMIK.M., 28-1; BOA, HR.TH., 190-78; BOA, HR.TH., 192-81; BOA, HR.SYS., 2792-50.

⁷⁸ BOA, HR.TH., 172-76; BOA, A}MKT.MHM., 657-35.

⁷⁹ BOA, HR.TH., 161-23.

⁸⁰ BOA, Y.MTV., 140-58.

⁸¹ BOA, BEO, 1170-87721.

⁸² BOA, DH.ŞFR., 355-1.

ve yaklaşık 10 gün orada kalmıştır⁸³. Bu ziyaretler bazen konsolosluk düzeyinde yapılıyordu. 1902 yılındaki Diyarbekir viskonsolosunun ziyareti bu türdendir. Mamuretülaziz'i ziyaret eden viskonsolos, rahiplerin yanında 5 gün kaldıktan sonra geri dönmüştür⁸⁴. Dikkat çeken ziyaretlerden biri de Rusyalı Augusto adlı şahsın Harput'ta kaldığı Ağustos 1895 yılında gerçekleşmiştir. Bu ziyaretinde Augusto, Amerikalı misyonerler ve Amerikan mektebi hocaları, Kapuçin rahipleri, Ermeni bir papaz ile içinde çocuklarında olduğu Ermenilerden bir grup ile görüşmüş, Harput Kalesi ile Buzluk mevkiini dolaşmıştır. Kaleyi dolaşırken çeşitli notlar alan Augusto ayrıca fotoğrafçıdan Harput ve Mardin'in resim levhalarını satın almıştır⁸⁵.

Belirli dönemlerde Fransız okullarında görevli olan rahiplerin öğrencileri mesireye götürdükleri anlaşılmaktadır. Ancak bu faaliyetlerden biri pek tatsız sonuçlanmıştır. Malatya'da öğrencileri mesireye götüren rahip Andre, o sırada orada bulunan Osmanlı askerleriyle bir tartışma yaşamış ve 74. Alay 2. Tabur 4. Bölük efradından Abdullah adlı askerın rahibe vurmamasıyla, rahip yüzünden yaralanmıştır. Olaydan sonra yapılan şikâyet üzerine tahkikat başlamış ve Rahip Andre'nin 10 öğrenci, Manuel adlı bir Osmanlı vatandaşı ve mektep müdavimlerinden oluşan bir grupla piknik yaptığı anlaşılmıştır. Bu esnada oradan geçerken Manuel'in gülmesini askerlerle dalga geçmek olarak düşünen Abdullah b. Mustafa adlı asker, rahibi sakalından tutarak el ile birkaç kez darp etmiş ve yüzünü yaralamıştır. Abdullah'ın rahibi darbi sırasında ise Ahmed ve İbrahim adlı askerlerin yardımcı oldukları beyan edilmiş ve muhakemeleri yapılmıştır. Olaydan sonra zaten hapsedilen Abdullah, muhakeme sonucunda 2 ay, yardımcı olduğu anlaşılan Ahmed 15 gün hapis cezası almıştır. Suçsuz olduğu anlaşılan İbrahim ise serbest bırakılmıştır⁸⁶.

Rahiplerle idarenin yaşadığı sorunlardan bir diğeri ise Mamuretülaziz'deki mabede çan takılması meselesidir. Daha önce mabetlerinde var olan çanın yerine 1895 yılında yeni bir çan takmak isteyen Kapuçin rahipleri, zaptiyenin itirazıyla karşılaşmış ve bir arbede yaşanmıştır. Zorla kiliseye girdiği söylenen Harput Polis Müdürü, Rahip Adrian'ın itirazı üzerine elindeki kırbağı kaldırarak hakarete bulunmuştur. Diyarbekir Fransa konsolosu hemen müdahale edilmesini ve durumla ilgili izahat talep

⁸³ BOA, DH.TMIK.M., 206-52.

⁸⁴ BOA, DH.ŞFR., 292-18; BOA, DH.ŞFR., 292-97.

⁸⁵ BOA, DH.ŞFR., 178-112; BOA, DH.MKT., 2070-62.

⁸⁶ BOA, Y.PRK.HR., 31-94; BOA, DH.ŞFR., 281-107; BOA, Y.MTV., 228-70; BOA, DH.TMIK.M., 122-21; BOA, BEO, 1830-137203; BOA, DH.TMIK.M., 123-8; BOA, HR.TH., 268-69; BOA, Y.PRK.UM., 57-112.

etmiştir⁸⁷. Bu gibi hadiseler, 1895 yılı içinde vuku bulduğundan ayrıca bir tahlile ihtiyaç duymaktadır.

Rahiplerin temel amacı kurdukları kurumlar vasıtasıyla buldukları yöredeki Hıristiyan ahalinin çocuklarını eğitmek ve diğer Hıristiyan mezheplerinden olan şahısları Katolik bireylere dönüştürmektir. Bazı durumlarda başka mezhep fertlerinden kendilerine müracaatlar olur ve rahipler durumla ilgili faaliyet yürütürdü. Mesela 1905 yılında Maden bölgesinde yaşayan ve Antakya Patrikhanesi'ne bağlı olan 400 Rum, mekteplerindeki muallimin yerine Gümüşhane'den bir muallimin getirilmesine içerleyerek topluca Katolik olmak için Mamuretülaziz'deki rahiplerden talepte bulunmuştur. Sayı bu kadar çok olunca, Mamuretülaziz Fransa konsolosunun da Maden'e giderek, Katolik olmak isteyen Rumların verecekleri arzuhaller doğrultusunda işlemleri yapacağı, oraya gönderilen papaz tarafından yetkili mercilere de iletilmiştir. Osmanlı hükümeti tarafından bu durumdaki şahısların hükümete verecekleri arzuhallerin usulüne uygun olarak değerlendirileceğini, zaten din ve mezhep serbestisinin olduğu vurgulanarak, Latin rahiplerinin kendi kiliseleri ile meşgul olmaları ve bölgeden ayrılmaları nasihat edilmiştir⁸⁸. Daha doğrusu Osmanlı Devleti kendi vatandaşlarıyla ilgili bir meseleye, yabancı bir unsurun müdahil olmasını pek hoş karşılamamıştır.

Sonuç

Fransızlara bağlı olan misyon istasyonları Harput'ta XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkili olmaya başlamışlar ve Vilayete bağlı büyük yerleşmeler ile kendilerine uygun gördükleri birkaç köyde kurumlar oluşturmuşlardır. Gayrimüslim vatandaşlardan satın alma yoluyla mülkler edinmişler ve bu mülkler üzerine inşa ettikleri binalarla kurumsal bir hüviyet kazanmışlardır. Toplumsal olarak bir etkiye sahip oldukları görülen Kapuçin rahipleri ve misyon teşkilatı, 1895 Ermeni olaylarında ortaya çıkan tepkinin bir muhatabı olsa da, genel anlamda ciddi karşıtlığın parçası olmamıştır. Vilayette özellikle Harput ve Mezre'de (Mamuretülaziz) büyük ve dönemin modern binalar vücuda getirilmiş, hizmet alanlarına göre ayrılan farklı yapılar oluşturmuşlardır. Kapuçin rahipleri ve misyonu, ruhsat, vergi ve müfredat gibi bazı konularda sıkıntılar olmasına karşın, I. Dünya Savaşı'na kadar bölgede faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir. Savaş ile birlikte kurumlarına el konulmuş ve rahipler ülke dışına çıkarılmıştır.

⁸⁷ BOA, HR.İD., 2040-32; BOA, HR.İD., 2040-35.

⁸⁸ BOA, DH.ŞFR., 355-85; BOA, DH. TMIK.M., 208-3; BOA, HR.TH., 325-102; BOA, HR. SYS., 1783-47.

Kaynakça**a) Arşiv Vesikaları:**

A}MKT.MHM., 540-12; A}MKT.MHM., 657-35; A}MKT.MHM., 657-35; A}MKT.MHM., 658-34; A}MKT.MHM., 658-9; A}MKT.MHM., 659-25; A}MKT.MHM., 660-30; BEO, 1077-80739; BEO, 1170-87721; BEO, 1801-135061; BEO, 1830-137203; BEO, 1857-139213; BEO, 2342-175612; BEO, 2350-176204; BEO, 2357-176764; BEO, 3166-237410; BEO, 3666-274949; BEO, 376-28140; BEO, 551-41300; BEO, 555-41604; BEO, 672-50376; BEO, 810-60711; DH. TMIK.M., 208-3; DH.EUM.5.Şb., 5-9; DH.EUM.5.Şb., 66-28; DH.EUM.5.Şb., 85-10; DH.İD., 132-8; DH.MKT., 1370-52; DH.MKT., 1383-108; DH.MKT., 1702-24; DH.MKT., 1707-125; DH.MKT., 2070-62; DH.MKT., 2255-67; DH.MKT., 2299-34; DH.MKT., 2307-67; DH.MKT., 862-88; DH.ŞFR., 178-112; DH.ŞFR., 271-78; DH.ŞFR., 280-138; DH.ŞFR., 281-107; DH.ŞFR., 292-18; DH.ŞFR., 292-97; DH.ŞFR., 332-89; DH.ŞFR., 355-1; DH.ŞFR., 355-85; DH.ŞFR., 449-92; DH.ŞFR., 451-47; DH.ŞFR., 592-45; DH.ŞFR., 603-100; DH.ŞFR., 93-314; DH.TMIK.M., 1-100; DH.TMIK.M., 122-21; DH.TMIK.M., 123-8; DH.TMIK.M., 13-58; DH. TMIK.M., 109-64; DH.TMIK.M., 206-52; DH.TMIK.M., 208-15; DH.TMIK.M., 28-1; HR. SYS., 1783-47; HR.H., 439-21; HR.HMŞ.İŞO., 144-3; HR.HMŞ.İŞO., 158-69; HR.İD., 1802-8; HR.İD., 1802-9; HR.İD., 2023-4; HR.İD., 2040-32; HR.İD., 2040-35; HR.MKT., 345-35; HR.MKT., 398-79; HR.MKT., 628-101; HR.MKT., 635-99; HR.MKT., 784-22; HR.MKT., 839-15; HR.SFR.3, 436-24; HR.SFR.3, 438-60; HR.SYS., 2757-34; HR.SYS., 2792-50; HR.TH., 102-25; HR.TH., 161-23; HR.TH., 172-76; HR.TH., 177-67; HR.TH., 190-78; HR.TH., 192-81; HR.TH., 206-77; HR.TH., 210-57; HR.TH., 216-21; HR.TH., 232-9; HR.TH., 234-76; HR.TH., 239-71; HR.TH., 247-8; HR.TH., 268-69; HR.TH., 303-68; HR.TH., 325-102; İ.AZN., 55-48; İ.HR., 172-9321; İ.HR., 420-4; İ.HUS., 77-53; İ.HUS., 77-53; İ.TAL., 131-42; MF.MKT., 674-18; MF.MKT., 789-33; MV., 95-6; ŞD., 1467-15; ŞD., 1469-16; ŞD., 1478-13; ŞD., 1486-22; ŞD., 1494-19; ŞD., 1494-26; ŞD., 1495-11; ŞD., 2481-18; ŞD., 2657-23; ŞD., 442-15; Y.A.HUS., 360-14; Y.A.HUS., 400-96; Y.A.RES., 123-28; Y.A.RES., 24-47; Y.MTV., 140-58; Y.MTV., 228-70; Y.PRK.AZJ., 55-102; Y.PRK.BŞK., 44-33; Y.PRK.HR., 31-94; Y.PRK.UM., 28-70; Y.PRK.UM., 57-112.

b) Salnameler:

1316, 1317, 1318, 1319, 1321 Maarif Salnameleri.

c) Tetkik Eserler:

AKSOY, Ekrem, "Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Fransız Okulları", *Synergies Turquie*, n° 8-2015, p. 29-46.

AYDIN, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Katolik Misyonerliğin Karakteristik Çizgileri", *XV. Türk Tarih Kongresi Ankara 11-15 Eylül 2006 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.IV-II. Kısım, Ankara, 2010, s. 1495-1507.

BİRSEL, Haktan, “Peder Monier’in Gözlemleri İle Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2013, s. 100-128.

MUTLU, Şamil, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

SUNGUROĞLU, İshak, *Harput Yollarında*, II, İstanbul, 1959.

TAŞ, Tülün, 19. Yüzyılda Anadolu’da Katolik Misyonerlerin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri, 2006.

TÜRKAN, Ahmet, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Türkiye Vatikan İlişkileri”, *İMAD*, 4/1, 2019, s. 123-158.

YILDIZ, Mehmet, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Siyasi Metinleri*, Ankara, 2015.

YILMAZ, Hasan, Malatya Sancağı ve Çevresinde Ermeni Olayları (1890-1895), *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2007.

YORULMAZ, Şerife, “Osmanlı Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl-20. Yüzyıl Başları)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, s. 697-768.

d) İnternet Kaynakları:

Erişim: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar-ii-boeluem.html>. Erişim Tarihi: 13.06.2021.